

„DA SE SVOJSKI POTRUDIM DA BUDEM STRPLJIV, LJUBAZAN I MAŠTOVIT“

Dejvid Foster Volas je iz centralnoistočnog Ilinoisa, u čemu je veliki deo njegove čari. Osim toga, napisao je brojne knjige. Tu spadaju zbirke priča *Devojčica neobične kose*¹ i *Kratki razgovori s ogavnim muškarcima*,² kao i romani *Metla sistema* i *Beskonačna lakrdija*. Napisao je i zbirku novinskih članaka i eseja *Tobože zabavna stvar koju nikad neću ponoviti*. Pošteno je reći da je Volas pokazao da može vešto da se nosi sa svakom temom ili žanrom kojih se lati; raznovrsnost i briga za detalj – kako fizičkog sveta tako i nijansi osećanja i svesti – učinili su ga jednim od najuticajnijih pisaca koje su dale Sjedinjene Države u poslednjih dvadeset godina. Pošto je dosta godina živio u Blumingtonu, u Ilinoisu, i predavao na Državnom univerzitetu Ilinoisa – nekadašnjem suparničkom ali veoma različitom od Univerziteta Ilinoisa – Volas je 2001. godine prihvatio mesto profesora engleskog ustanovljeno u čast Roja E. Diznija na Koledžu Pomona u južnoj Kaliforniji. Oktobar obeležava izlazak knjige *Sve i više: sažeta istorija beskonačnosti*. U nastavku se nalazi elektronska prepiska sa Volasom, mada to nije baš najtačniji opis. Pitanja su imejlom poslata Volasu, koji ih je, zatim, odneo kući, odgovorio na njih na kućnom računaru – koji nije priključen na internet – odštampao ih i poslao nazad redovnom poštom. Kao što vidite, razgovor je mogao, a možda je i trebalo da bude mnogo duži. I Volas i novinar su u nedeljama koje su prethodile objavljivanju ovog broja časopisa mnogo putovali, ali potrudili smo se najbolje što smo mogli. Mislim da ima oko šest hiljada reči. To je lepa dužina.

Dejv Egers: *Mislim da bi razgovor priličilo započeti pitanjem šta te je navelo da napišeš ovu knjigu, Sve i više. Da li je zamisao bila tvoja ili su te iz serijala Velika otkrića [V. V. Norton] pitali da se pozabaviš tom temom? Ako bi mogao da odgovoriš i na ovo, preko telefona si pomenuo da si Sve i više napisao „pre dve knjige“, što podrazumeva da postoje još dve knjige Dejvida Fostera Volasa u fioci tvog radnog stola. Možeš li nešto reći o njima?*

Dejvid Foster Volas: Ispričaću kratku verziju. Radi se u suštini o istom izdavaču koji je objavio Pengvinove Živote, i koji je u to vreme radio na novoj ediciji gde nestručnjaci pišu o važnim stvarima iz polja matematike i prirodnih nauka, te su me pronašli u Teksasu (duga priča) i vrbovali, mislim, na leto 2000. godine. U školi sam ponešto naučio o filozofiji matematike, a kasnije sam nastavio (sporadično) da čitam literaturu iz tog polja, što mi je bila neka vrsta usputnog hobija, te mi nije nimalo bila mrska ideja da napišem neki neknji-

¹ Dejvid Foster Volas, *Devojčica neobične kose: priče*, prev. Igor Cvijanović, Agora, Zrenjanin, 2014. (Prim. prev.)

² Dejvid Foster Volas, *Kratki razgovori s ogavnim muškarcima*, prev. Igor Cvijanović, Agora, Zrenjanin, 2013. (Prim. prev.)

ževni tekst o matematici. (Ima nekih mračnih i posrednih dokaza o tome kako mi je loše išlo ono na čemu sam radio na leto 2000. godine, te kako bi mi dobro došlo da napravim pauzu i neko vreme radim nešto drugo, no, priču o tome ću uglavnom preskočiti.) Osim toga, moj kabinet na fakultetu je bio u istom hodniku kao i kabinet tipa koji je predavao tehničko pisanje, pa sam se čitajući njegove skripte i prislušujući prezentacije njegovih studenata zainteresovao za tehničko pisanje i retoriku tehničkih informacija. Mislim da je prvobitna ideja ljudi iz Edicije bila da pišem o Gedelovim teoremama o nepotpunosti, ali da su se predomislili i odlučili da tema bude Kantorova teorija skupova jer sam nekad u školi učio o teoriji skupova, a da budem iskren mislio sam da ću to odraditi za četiri-pet meseci. Osim što se ispostavilo – iz raznih razloga koji neće stati u ovu kratku verziju – da ako želim da celu stvar predstavim na nov i zanimljiv način, jedino što mi preostaje jeste da pokušam da objasnim ne samo šta je Kantorova teorija skupova i kako funkcioniše nego i kako je nastala, što je, kad se uzme u obzir suštinska tranzitivnost porekla stvari, značilo da moram da se vratim sve do Zenona, Aristotela i ostalih i pratim kako je matematika na Zapadu bezuspešno pokušavala da objasni ∞ počevši od stare Grčke pa sve do devetnaestog veka. I mogu ti reći da je sve to potrajalo mnogo duže od pet meseci.

Egers: *Pre no što zađemo dublje u beskonačnost, hajde da se malo zadržimo na tome kako se ova knjiga uklapa u ostalo što si napisao. Sve tvoje dosadašnje knjige prepoznatljivo su tvoje, bez greške, ali s druge strane nisi se dva puta našao na istoj strukturnoj teritoriji. Do sada si napisao dva romana, ali među njima nema previše sličnosti, bar ne što se tiče opšte arhitekture. Slično tome, Devojčica neobične kose i Kratki razgovori... su zbirke priča, ali se dosta razlikuju i, rekao bih, imaju veoma malo zajedničke DNK. Pisao si novinske članke, eseje, a sad i ovu knjigu o beskonačnosti. Ali retko si se vraćao na forme koje si već istražio. Tako, na primer, nisam video da si napisao nijedan novinski članak posle onog o Džonu Makejnu [u Roling stounu]. Možda bih mogao da te pitam sledeće: Kad jednom istražiš neku formu kao što je, na primer, kratka priča, da li ti se u nekom trenutku čini da si iscrpao sve mogućnosti te forme, pa stoga moraš da ideš dalje? Ili možda samo isprobavaš mnogo različitih formi pre nego što im se neizbežno ponovo vratiš?*

Volas: Eto primera pitanja koje je dublje i zanimljivije nego što to može biti moj odgovor. Znam da razlog sigurno nije u tome da imam osećaj da sam iscrpao sve mogućnosti neke forme. U stvari, ne razumem baš najbolje pojam forme ili formi, niti kako se različite forme i žanrovi razlikuju i klasifikuju. Niti me je zapravo briga. Moj način rada je da uglavnom počnem da radim ili već radim na mnogo različitih stvari istovremeno, pa u nekom trenutku one ili ožive (u mojim očima) ili ne. Više od polovine nikad ne oživi, a ja nisam dovoljno disciplinovan niti istrajan da duže radim na nečemu što izgleda beživotno, tako da te stvari napuštam, pohranjujem, ili iskoristim delove za nešto drugo. Sve je prilično haotično ili bar meni tako izgleda. Moje pisane kreacije koje drugi imaju priliku da vide proizvod su neke vrste darvinovske borbe u kojoj jedino one stvari koje mi se čine izuzetno životne zavređuju da budu završene, dorađene, uređene, prerađene, redigovane itd. (Znam da znaš kako to ide, i da znaš koji je smor prolaziti kroz sopstveno sranje sto puta da bi sredio za objavljivanje). A možda se radi o tome da u mojim očima oživi jedino ona knjiga koja je drugačija, koja se doživljava drugačije, od svega ostalog što sam uradio... Ili bih, s druge strane, mogao da

odvalim neku glupost i na ovo pitanje odgovorim: Nova zbirka priča uopšte nije toliko različita, strukturno, od *Devojčice neobične kose*, niti od većine ostalih zbirki priča.

Egers: *Opet pominješ tu zbirku priča, ali o njoj još nismo razgovarali. Želiš li da kažeš nešto o njoj? Ja ne znam ništa o toj zbirci. Ti odluči.*

Volas: Svakako, hajde da kažemo nešto o njoj. To je zbirka priča. Najkraća ima jednu i po stranicu, a najduža stotinu. Trebalo je da bude gotova 1. januara, ali sam kasnio šest meseci. Ukoliko se ne desi neka urednička katastrofa, trebalo bi da izađe na proleće.

Egers: *Pokrivao si Džona Makejna na izborima 2000. godine, i taj tekst, koji je bio toliko svež, iskren i direktan, postao je u neku ruku knjiga koja se štampa na zahtev. Pratiš li politiku, i ako pratiš, planiraš li da napišeš još neke političke tekstove? I imaš li neki komentar na to zašto je, čini se, danas manje mladih romanopisaca koji direktno komentarišu politička zbivanja? Treba li romanopisci da daju svoje mišljenje o nacionalnim pitanjima, politici, našim sadašnjim i budućim ratovima?*

Volas: Razlog zašto je danas toliko teško pisati političke tekstove je verovatno i razlog zašto bi više mladih (da li i ja još spadam u opseg ovog prideva?) književnih stvaralaca trebalo da ih piše. Od 2003. cela retorika tog poduhvata je otišla dođavola. Devedeset pet odsto političkih komentara, kako usmenih tako i pisanih, zagađena je upravo onom politikom o kojoj bi trebalo da govori. To znači da su postali ideološki obojeni i redukovani: Pisac ili govornik ima izvesna politička ubeđenja i aflijacije, te celokupnu stvarnost filtrira i svaku tvrdnju tumači u skladu s tim ubeđenjima i opredeljenjima. Svi su iznervirani i besni i do njih ne dopire ničiji drugi argument. Suprotna gledišta ne samo da se smatraju neispravnim, nego i vrednim prezira, nemoralnim i zlobnim. Konzervativni mislioci daleko smelije istupaju s tim stavom: Limbo, Haniti, i onaj grozni tip, O'Rajli. Koulter, Kristol, itd. Ali i levica je zaražena. Jesi li pročitao novu knjigu Ala Frankena? Neki delovi su komični, ali je totalno otrovna (u smislu, a kako drugačije mogu desničarski politički analitičari da uzvrate Frankenovu verbalnu paljbu nego s još više besa i otrova?). Ili pogledaj, na primer, nedavne Lapamove kolumne u *Harpers magazinu* ili većinu stvari objavljenih u *Nejšenu* ili čak u *Roling stounu*. Sve je postalo kao Zin i Čomski, ali bez gomile pouzdanih podataka koje ove dvojica seniora koriste da podupru sve što napišu. Više ne postoji složena, neprijatna i široka rasprava (odnosno „dijalog“); politički diskurs današnjice se pretvorio u šablonsko obraćanje istomišljenicima i satanizovanje opozicije. Sve odreda se posmatra isključivo crno-belo. A pošto je istina daleko, daleko sivlja i komplikovanija nego što bilo koja ideologija može da pojmi, cela stvar mi se čini ne samo glupavom već i zaglupljujućom. Gledati debatu O'Rajlija i Frankena isto je što i gledati krvavi sport. Kako takvo nešto može da pomogne meni, prosečnom građaninu, da se opredelim za onoga ko će odlučivati o makroekonomskoj politici moje zemlje, ili kako čak sebi da predstavim kakva bi ta politika u načelu trebalo da izgleda, ili kako da se na minimum svedu šanse da Severna Koreja napadne nuklearnim oružjem demilitarizovanu zonu i uvuče nas u neki strašan rat, ili kako da izbalansira brigu za unutrašnju bezbednost sa građanskim slobodama? Sva ova i slična pitanja su užasno komplikovana, a komplikacije uglavnom nisu seksi, a više od devedeset odsto političkog komentara danas prosto pothranjuje jednostavnu zavodljivu iluziju da je

jedna strana „ispravna“ i „pravedna“, a druga „pogrešna“ i „opasna“. Takvo zavaravanje, naravno, prija, na neki način – isto kao i uverenje da je svaka osoba s kojom ste u konfliktu seronja – ali je detinjasto, i ne ostavlja prostora za zrelo razmišljanje, razmenu mišljenja, kompromis, niti za to da odrasli pokažu da su sposobni da funkcionišu kao zajednica.

Ja verujem u to, što je možda naivno s moje strane, da pošto književnike zanima empatija, zanima ih kakav je osećaj biti neko drugi, onda oni možda mogu biti korisni u političkom razgovoru koji ima probleme kao naš. U suprotnom, možda možemo da pomognemo da u prvi plan izbiju politički novinari koji su (1) lepo vaspitani, i (2) spremni da razmotre mogućnost da inteligentni, dobronamerni ljudi mogu da imaju različita mišljenja, i (3) prihvate činjenicu da neke probleme jedna jedina ideologija nije u stanju tačno da predstavi.

Ovaj kratki, britki odgovor, međutim, očigledno podrazumeva da bar jedan deo političkog pisanja treba da bude platonistički nepristrasan, treba da se izdigne iznad svađa i prepirki itd.; a u mom slučaju to je sada nemoguće (i tako ja ispadam licemer, mogao bi reći moj ideološki protivnik). Radeći na tekstu o Makejnu, koji si pomenuo, video sam neke stvari (tačnije rečeno: verujem da sam video neke stvari) vezane za našeg aktuelnog predsednika,³ i ljude najbliže njemu, i preliminarnu kampanju koju su vodili, koje su u meni proizvele određenu reakciju zbog koje ne mogu da se izdignem iznad svađa i prepirki. Trenutno sam pristrasan. Još gore od toga: osećam tako duboku antipatiju, iz dna duše, da ne mogu da razmišljam, govorim niti pišem objektivno i iznijansirano o aktuelnoj administraciji. Mislim da je opasno pisati kad se čovek ovako oseća. Kad su osećanja najsnažnija i najličnija, tada je najveće iskušenje da se govori („progovori“ kako trenutno glasi omiljeni glagol, retorički nabijen, kao što jeste). Ali tada je pisanje i najmanje produktivno, ili se bar meni tako čini – gomila pisaca i novinara „progovara“ i piše tekstove o oligarhiji i neofašizmu i neistinama i zapanjujućoj „kratkovidosti“ u definisanju „nacionalne bezbednosti“ i „nacionalnog interesa“, itd., a meni se čini da samo mali broj ovih pisaca stvara korisne ili moćne tekstove, ili zvuči ubedljivo bilo kome ko već ne deli njihovo mišljenje.

Moj plan za budućih četrnaest meseci jeste da idem od vrata do vrata i pakujem koverte. Možda čak i da nosim stranački bedž. Da pokušam da se sjedinim s drugima u demografski značajnu masu. Da se svojski potrudim da budem strpljiv, ljubazan i maštovit prema ljudima sa kojima se ne slažem. I da više čistim zube koncem.

Egers: *Možda je to dobar uvod u pitanje o tvom stvaralačkom procesu, koji je, čini mi se, počeo da me fascinira. Ako bi hteo da kažeš nešto o tome kako, koliko često i gde pišeš, siguran sam da ljude to zanima.*

Volas: *Možda bi prvo ti mogao ukratko da kažeš nešto o svom stvaralačkom procesu. Zašto? (a) Zato što ljude zanima tvoj koliko i moj proces rada. (b) Zato što se kod tebe uvek mnogo toga dešava, kako spisateljski, tako i administrativno. (c) Da bih ja bolje razumeo šta misliš pod „stvaralačkim procesom“.*

Egers: *Trenutno pišem iz male biblioteke nadomak San Franciska, za stolom duboko među rafovima sa književnom prozom. Menjam rutinu na otprilike svaka četiri meseca, kad moja prirodna potreba za razonodom nadvlada kakvu god sam rutinsku strategiju razvio da bih*

³ U vreme kad je objavljen ovaj razgovor Džordž V. Buš je bio aktuelni američki predsednik. (Prim. prev.)

neometano radio. Ovo mi je najnovija rutina, počeo sam da je primenjujem tek od prošle nedelje i za sada je uspešna. Nakon što sam prethodnih šest meseci pisao kod kuće, u bratovljevoj sobi, sada dolazim ovdje. Imam mali radni sto u književnom centru Valensija 826,⁴ ali tamo ne mogu ozbiljno da pišem – nasred je kancelarije, tako da služi samo za časove, razgovor sa zaposlenima i volonterima, sastanke, itd. S obzirom na to koliko se stvari dešava u Maksvinisu/826,⁵ teško je – kao i svakome ko drži nastavu – sastaviti dovoljno vremena u komadu, da te niko ništa ne prekida, da možeš na napišeš nešto kvalitetno. Sinoć sam imao časove (sa srednjoškolicima) do 9.30 uveče, a trebalo je da imam časove (sa petim razredom) jutros od deset, a današnju jednodnevnu ekskurziju sam morao da prepustim kolegi, jer opet večeras imam časove, pa sam u stisci s vremenom s obzirom na to da imam četiri roka koja moram da ispoštujem ove nedelje. Ali ja sam sekapersa. Sigurno ima pisaca koji imaju mnogo više časova od mene. Ali mislim da kao i većina pisaca moram da se izolujem do te mere da ne koristim telefon ili imejl ili kosačicu ili bicikl, čak i ako moram – moraš se udaljiti od svega što te ometa i odvlači pažnju.

Bilo kako bilo, sećam se da si se jednom javio na telefon ne sa „halo“ već sa „ometi me“, što je najiskrenija formulacija – kad se javljaš na telefon, izranjaš iz dobre spisateljske koncentracije. Takođe si rekao da istovremeno radiš na nekoliko stvari. Možeš li reći nešto o tome kako pronalaziš potrebno vreme, da li pišeš noću ili danju, svaki dan ili kampanjski, da li radiš na PC-ju/laptopu/komodoru 64, koliko često držiš nastavu, itd.?

Volas: I dalje nemam bogzna šta da kažem. Znam da nikad ne radim ni u kakvoj kancelariji, na primer, kancelariju na koledžu koristim samo za konsultacije i odlaganje knjiga koje neću čitati u skorije vreme. Znam da sam ranije radio uglavnom u restoranima, ali je žvakanje duvana iz očiglednih razloga to učinilo nepraktičnim. Onda sam radio uglavnom u bibliotekama. (Pod „radom“ podrazumevam pisanje prvih nekoliko radnih verzija i korekcija, koje pišem rukom. Oduvek sam prekucavao kod kuće, a prekucavanje ne smatram radom.) Bilo kako bilo, onda sam nabavio pse. Kad čovek živi sam i ima pse, stvari postanu čudne. Znam da nisam jedini koji projektuje roditeljsku neurozu na kućne ljubimce ili životinjske prijatelje ili kako se već zovu. Ali ja sam baš ozbiljan slučaj; prijatelji se sprdaju sa mnom. Prvo mi se činilo da je za njih strašno traumatično da ostanu sami kod kuće više od nekoliko sati. To nije potpuno van pameti jer većina pasa koji su završili kod mene pre toga su prošli kroz teške trenutke, da tako kažem, kad su bili kučići, uključujući i jednog vlasnika koji je otišao u zatvor... ali to ne mora ništa da znači. Stvar je u tome da nisam hteo da ih ostavljam same na duže vreme, a onda sam se navikao pa sam morao da imam jednog ili dva psa sa sobom da bih se osećao dovoljno prijatno i orno za rad. Stoga sam morao da prestanem da pišem van kuće, što je bila promena koja mi nije, s ove tačke posmatrano, mnogo dobra donela zato što (a) svakako imam agorafobične sklonosti, i (b) u kući ima toliko toga što odvlači pažnju, a čega u biblioteci nema. Ono što hoću da kažem jeste da sada radim kod kuće iako znam da bih radio bolje, brže i sa više koncentracije ako bih otišao na neko drugo mesto. Ako posao ide traljavo, trudim se da bar u toku prepodneva izdvojim

⁴ Valensija 826 je naziv neprofitne organizacije koja se nalazi na istoimenoj adresi u San Francisku čiji je cilj da kod učenika od 6 do 18 godina neguje ljubav prema pisanju i pomogne im da razviju veštinu pisanja. Ovaj književni centar osnovao je Dejv Egers 2002. godine. (Prim. prev.)

⁵ Maksvinis je izdavačka kuća koju je 1998. godine osnovao Dejv Egers. (Prim. prev.)

nekoliko sati za tu disciplinovanu aktivnost zvanu Rad. Ako mi dobro ide, često radim i po podne, premda naravno ako mi dobro ide ne doživljam to kao disciplinu niti kao Rad, s velikim slovom, jer radim ono što volim. Često se dešava da kad posao dobro napreduje zaboravim na svu rutinu i disciplinu prosto zato što mi više nisu potrebni, a onda kad počne da ide loše, uzmuam se pokušavajući da uvedem disciplinu i rekonstruišem navike kojih bi se pridržavao. Na to sam mislio kad sam rekao da je moj način rada haotičan, bar kad se uporedi sa procesom pisanja drugih ljudi čiji način rada poznajem (u koje sad spadaš i ti).

Egers: *Izrazio si se bolje od mene. Rekao bih da isto važi i za mene – rutina je tu kad nisi bogzna kako inspirisan ili, u mom slučaju, kad pokušavam da završim poslednju osminu nečega, što je uvek najteže. Ali pošto si pomenuo duvan, hoću nešto da te pitam. Kad sam te upoznao u Njujorku pre pet godina, voleo si da žvaćeš duvan u restoranu – što znači da si imao posudicu ispod stola u koju si pljuvao sok u redovnim intervalima. Da li bi rekao nešto o iskustvima koja si imao u prošlosti sa raznim oblicima duvana?*

Volas: Hajde da prvo priznamo da je ovo pitanje zapravo prethodilo onom pre njega, i da si samo vešto ubacio ovu prelaznu rečenicu u tvoje pitanje-tekst kako bi se stekao drugačiji utisak. Znam da te zanima duvan i neprimetno postepeno samoubistvo kojem vodi redovno konzumiranje duvana. Moja situacija se ne razlikuje mnogo od situacije Toma Bisela, koji je prošle godine u *Tjumesent mejl mantliju* objavio članak, ili tako nešto, o žvakanju duvana, i s kojim sam skoro u svemu mogao da se poistovetim. Propužio sam sa dvadeset i tri godine posle dve godine pućkanja cigareta s karanfilićem (koje su bile veoma popularne početkom osamdesetih). Svidele su mi se cigarete, mnogo, ali jedna stvar koja mi se kod njih nije sviđala jeste što loše utiču na pluća, pa ostaneš bez daha kad igraš sport, penješ se uz stepenice, imaš snošaj, itd. Neki prijatelji krovopokrivači kod kuće su me navukli na žvakanje duvana kao zamenu za pušenje cigareta kad mi je, mislim, bilo dvadeset i osam godina. Žvakanje ne šteti plućima (očigledno), ali isto ima ogromne, ogromne količine nikotina, bar u poređenju sa „Marlboro lajt“ cigaretama. (I ovo je sve veoma zbijeno i sažeto; izvini ako je šturo). Verovatno sam u proteklih deset godina deset puta ozbiljno probao da ostavim žvakanje duvana. Nisam uspeo ni godinu dana da izdržim bez duvana. Uz sve opšte poznate psihičke posledice, meni je najteže padalo to što kad ostavim duvan zaglupim. Stvarno zaglupim. Uđem u neku prostoriju i zaboravim zašto sam tu došao, odlutam usred rečenice, osetim nešto hladno na bradi i shvatim da mi cure bale. Kad ne žvaćem duvan, pažnju mogu da zadržim na nečemu koliko i dvogodišnje dete. Cerekam se i cmizdrim kad za to nije ni vreme ni mesto. I sve mi izgleda veoma, veoma udaljeno. U suštini, osećam se kao da sam sve vreme neprijatno stondiran... i koliko mogu da kažem ne radi se o prolaznoj fazi odvikavanja. Jednom sam ostavio duvan na jedanaest meseci i tako sam se osećao sve vreme. S druge strane, žvakanje duvana ubija – ili u najmanju ruku počnu da vas bole zubi, dobiju ružnu boju i na kraju poispadaju. Plus što je odvratno, i glupo, i što je vektor samoprezira. I opet sam ostavio duvan. Ima već više od tri meseca. Trenutno u ustima imam mentol bombonu i tri australijske čačkalice za žvakanje natopljene uljem čajevca, u koje se kune moj prijatelj, poklonik vikanske religije. Jedan od razloga zašto mi sad pričamo dopisujući se, a ne uživo, jeste što mi je trebalo dvadeset minuta da formulišem i pronađem prava slova na tastaturi za prethodni ¶. Razgovor sa mnom zapravo

bi izgledao kao poseta senilnoj osobi u staračkom domu. Ne samo što odlutam usred rečenice nego nekad počnem da pevušim, nešto neodređeno, a nisam ni svestan da to radim. I da ti kažem još nešto, levi očni kapak mi non-stop igra od 18. avgusta. Nije lep prizor. Ali voleo bih da živim preko pedesete. To je moja „Priča o duvanu“.

Egers: *Još jedan lep uvod, o mozgovima. [Kažem ovo dok sklapam razgovor, koji uopšte nije vođen redom koji je ovde predstavljen. Ali pronalazim ove lepe segmente koji se nadovezuju, pa sam poželeo da podelim svoje zadovoljstvo sa vama, čitaoče Bilivera.] U Sve i više aludiraš na činjenicu da je u popularnoj mitologiji postalo seksi biti matematičar, gde priče poput Blistavog uma doprinose ideji da sada matematičari, a ne umetnici, pate od sindroma „ludog genijalca“, koji se prema klasičnom shvatanju toliko posvećuju poslu da se normalni život, a naposljetku i razum, izgube. Kao prvo, možeš li reći šta misliš o pretpostavci da, na primer, ako neko želi da postane vrhunski matematičar mora da žrtvuje sopstveni razum? (Jasno mi je da je ovaj argument čvrst koliko i kuća bez temelja.) Kao drugo, tvoj citat iz G. K. Čestertona: „Nisu pesnici ti koji polude već šahisti...“ podseća me na nešto što je rekao moj profesor biologije na Univerzitetu Ilinoisa (gde je predavao i tvoj otac). Govoreći o homeostatičkom okviru, što se (mislim) objašnjava kao raspon čovekovog normalnog doživljaja, od sreće do depresije, nacrtao je dugački pravougaonik i unutar njega cikcak liniju nalik onoj koju pravi detektor laži, gde je idealna situacija ako čovek ostane unutar okvira, trudeći se da linije ne pređu granice, bilo da se radi o prekomernoj sreći ili prekomernoj tugi. Njegova poenta je bila u tome da umetnici uglavnom ostaju unutar okvira zato što, pretpostavljam, njihov posao po svojoj prirodi obezbeđuje ventile i ispuste koje radnici za kasom u ovom našem svetu nemaju. (Pitam se da li ovo ima ikakvog smisla!) Mislim da želim da te pitam šta misliš o Čestertonovom citatu i pogrešnim predstavama o tome da li je Kantor bio lud ili ne, kao i mentalnim putovanjima na koja te je odveo tvoj posao. Svojim studentima govorim da treba da pokušaju da napišu roman u nekom trenutku tokom života, jer će im to nepovratno proširiti um. Pošto si napisao hiljadu i stotinu stranica dugačak roman, a sada i knjigu Sve i više, možeš li da kažeš nešto o ličnom iskustvu proširenja granica uma / otkrivanja sebe / izleta u privremeno „ludilo“?*

Volas: Hmm. Mislim da ću ovde navesti veoma konkretne kontekste u kojima se u knjiži javlja ta opozicija ludila i genijalnosti. Takav odgovor će možda biti previše konkretan u odnosu na tvoje pitanje. Veoma je teško u ovom kontekstu dati uopšten odgovor na to pitanje, čak i kad bih imao adekvatno oruđe. (Pretpostavljam da bih u uopštenoj diskusiji o ovom pitanju lupetao koješta i na kraju zaključio rekavši da mislim da niko nije prevazišao Ničeovu zamisao o interakciji Apolona i Dionizija, kojom se konceptualizuje odnos ludila i genijalnosti, kao i zapadnjačka fasciniranost njome.) Dva su razloga zašto se odnos ludila i genijalnosti pominje odmah na početku S&V. Prvi je zato da bi se uvela ideja apstraktnosti kao jedne od karakteristika matematike i kao pokretača neuroze, pa zatim taj uvod omogućava da celo dugačko prvo poglavlje bude posvećeno tome šta je apstraktnost i zašto je toliko važna kad se govori o matematičari. Ne sećam se da li je izbačen u nekom od nebrojenih haotičnih uređivanja i prerađivanja, ali u jednom trenutku se u petom poglavlju nalazio sto posto istinit deo o tome kako većina ljudi zazire od matematičke simbolike, ali ne zato što je teška za razumevanje (što stvarno nije) nego zato što predstavlja potpuno apstraktno sažimanje ogromne količine informacija. Bilo kako bilo...

U vezi sa drugim razlogom moram biti malo taktičan. Desilo se da baš kad sam počeo da radim na S&V izdaje izvesna knjiga, popularna biografija Georga Kantora, koju je napisao izvesni autor koga neću imenovati, samo ću reći da ima iste inicijale kao jedan poznati avio-prevoznik. Za izdavača čije ime zvuči kao da autistična osoba daje opis prostorije. Ova neimenovana knjiga sadržala je dve teze vezane za Kantorov radu na ∞ : jednu o tome da je Kantorov rad neraskidivo povezan sa mističnim judaizmom i metafizikom kabale; i drugu o tome da je ∞ matematički pojam kojem ljudski um nije dorastao te da je Kantor zato poludeo, pa se zatim iznose detalji o simptomima bolesti, hospitalizacije, itd. praćeni svakojakim anegdotama i fotografijama. Priča o kabali je blago interesantna iako nema bogzna kakvih činjeničnih dokaza da podrže tvrdnje koje se iznose u knjizi. Ali sve o tome kako je ∞ izludela Kantora je smeće, najgora vrsta podilaženja bleđoj, plitkoj popularnoj verziji onog što si upravo nazvao „sindromom ‘ludog genijalca’“. Poreklo, motivacija i konteksti Kantorovog stvarnog postignuća nisu ozbiljno razmotreni u ovoj neimenovanoj knjizi, u osnovi zato što su inicijali avio-prevoznika i/ili autističan opis sobe mislili da će matematika biti dosadna tema za prosečne čitaoce. Ono malo matematike što je u knjizi nastoji se učiniti zavodljivim za čitaoca tako što se ∞ predstavlja kao nekakav transcendentni zabranjeni teren koji je Kantor pokušao da savlada, što ga je oteralo u ludilo. Nasuprot tome, zasigurno se zna da je Kantor patio od manično-depresivne psihoze, da su profesionalna nesigurnost i naporan rad samo pogoršali bolest, nisu je izazvali, i da su najgore epizode i hospitalizacije usledile u poznijim godinama kad je njegov najbolji rad bio već daleko iza njega. Itd., itd. – ponešto od te nezavodljive istine iznosi se u S&V. Ali ono što mene najviše iritira u ovoj neimenovanoj knjizi jeste što autor/izdavač očigledno pretpostavlja da Kantorove teorije same po sebi nisu dovoljno lepe niti pristupačne niti važne da bi na njima utemeljili knjigu koja bi izazvala opšti interes (što nije istina), te da stoga matematiku ∞ treba preinačiti u neku vrstu intelektualnog izgubljenog Zavetnog kovčega koji je spržio Kantorovo lice kad ga je otvorio. Nadam se da sam ostao taktičan. Istina je da me je ova neimenovana knjiga zaista iznervirala – uspela je da u jednom dahu uvredi kako Kantora i njegovo delo tako i čitaoca, kao i da odrekne postojanje same mogućnosti da se o naučnim temama verodostojno piše za široku čitalačku publiku. Kako god, u S&V „ludi genijalac“ se pominje samo kao direktan, izričit odgovor na ovu neimenovanu prethodnu knjigu.

Egers: *Prema mišljenju jednog od naučno orijentisanih ljudi u Biliveru, naišao je talas novih „popularnih“ knjiga o matematičarima. Koje od njih su, po tvom mišljenju, vredne pažnje? Sviđa li ti se Ravanija?⁶ Gedel, Esher, Bah? Mislim da si rekao da ti se sviđa Matematičareva apologija...*

Volas: Zavisi, naravno, od toga šta misliš pod „popularnim“. Hardijeva *Apologija* je popularna utoliko što da će je razumeti svako sa srednjoškolskim rečnikom, ali nije popularna utoliko što će samo ljudi koji imaju dovoljno znanja o matematičarima da bi iole marili za psihologiju i estetiku čiste matematike biti zaista zainteresovani za temu knjige. Zato, hmm. *G, E, B* je sjajna knjiga, ali je teška: lično mislim da Hofštater nema dovoljno prakse u predavanju i objašnjavanju osnovnih pojmova da bi umeo da udahne život u rifove i dijaloge za one čitaoce

⁶ Edvin A. Abot, *Ravanija: ispovest gospodina Kvadratića, stanovnika dvodimenzionog sveta, o njegovom pustolovnom putovanju u svetove s više-manje dimenzija*, preveo s engleskog Nebojša Barać, Beograd: Zlatni zmaj, 2014. (Prim. prev.)

koji na fakultetu nisu naučili mnogo toga o osnovama teorije logike i rekurzije. (Ja sam, zapravo, ovu knjigu osamdesetih godina uzbuđeno svima tutkao u ruke, a oni su mislili da je knjiga dosadna; ispostavilo se da nemaju dovoljno predznanja.) I tako dalje. Tvoj ozbiljni kolega bi morao da me pita pojedinačno o svakoj knjizi. Uopšteno govoreći, knjige koje se stvarno dobro prodaju, kao na primer Akselove, obično su smeće. U stvari, većina popularnih naučnih knjiga u izdanju Four Walls Eight Windows je bezvredna; ali stvarno su dobri u reklamiranju svog smeća. Ali nije ni sve što objave veliki izdavači loše. Sejfova knjiga o nuli za Viking pre nekoliko godina bila je iznenađujuće dobra, uprkos tome što je bila čitljiva kô đavo. Sve u svemu mislim da je celi žanr popularne matematike zbunjen i zbunjujući zato što niko nije sasvim siguran ko je čitalačka publika i kako treba podesiti ton diskusije.

Egers: *Evo jednog važnog pitanja sa širokim implikacijama od Gidiona, lektora i pomoćnika urednika ovde: Kažeš da je tokom istorije matematike (a shodno tome i matematičko-filozofske ili filozofsko-matematičke ili kako god istorije) pojam beskonačnosti smatran ne samo neshvatljivim, zbunjujućim i zbrkanim zbog raznoraznih matematičkih klasifikacija, već stvarno opasni – najbliže što su Grci imali pojmu beskonačnosti u suštini je predstava o metežu, o haotičnoj dionizijskoj dezorganizaciji. Beskonačnost je, prema tome, ugrožavala njihove strogo čuvane ideje o logičkom redu i zakonu, itd.; hrišćani i skolastici su zazirali od pojma beskonačnosti u matematici jer je na neki način protivrećio svemoći i unikatnosti jednog boga. A onda kad u drugoj polovini devetnaestog veka konačno dođe do izvodljivog, interesantnog i hrabrog pokušaja da se razume i definiše pojam beskonačnosti, rezultat je fascinantno, pametno, matematički revolucionarno i krajnje izvanredno poetično dostignuće, ali, koliko ja vidim, ono nije imalo mnogo uticaja izvan malog matematičkog kruga, niti je bilo naročito opasno, ili ako jeste imalo uticaja i/ili bilo opasno, nije se do sada zalazilo mnogo u njegove vanmatematičke posledice. Možeš li reći nešto na ovu temu? Da li su Kantor i njegova otkrića u vezi sa beskonačnošću imali nekih zanimljivih posledica u svetu izvan matematike?*

Volas: Najbrži i najefikasniji odgovor verovatno bi bio da se kaže da nas ovo pitanje lepo dovodi do celog razloga zašto popularne naučne knjige možda mogu biti korisne u današnjoj kulturi. Velika razlika je u tome što su stvari danas mnogo isparčanije nego što su to bile tokom, recimo, renesanse. I više specijalizovane i više opterećene svakojakim posebnim kontekstima. Od istaknutog matematičara svetskog glasa danas niko ne očekuje da bude i istaknuti filozof ili teolog svetskog glasa itd. Kod Grka nije bilo tako – iako možda samo zbog toga što nisu pravili razliku između matematike, filozofije i teologije. Isto važi i za neoplatoniste i skolastike, itd. itd. (Ovo je, naravno, jednostavan odgovor, možda previše uprošćen.) Sedamdesetih godina devetnaestog veka, kad se Kantor zainteresovao za njega, pojam beskonačnosti bio je deo veoma specijalizovane tehničke discipline koja je iziskivala decenije da bi se uspešno savladala. Za Kantora i R. Dedekinda (dajem skraćenu verziju iz knjige (isto kao što je i pitanje skraćeno)), matematika beskonačnosti proizašla je iz potrebe da se reše određeni zamršeni problemi postraćunske matematičke analize (za Kantora je to bilo u vezi sa izvodima trigonometrijskih funkcija, a za Dedekinda u vezi sa preciznim definisanjem iracionalnih brojeva), što su problemi proizašli iz K. Vajerštrasovih rešenja za neke ranije probleme, i tako redom. Sve je toliko apstraktno i specijalizovano da sam dosta prostora u S&V morao da odvojim za razjašnjavanje problema kako bi prosečni čitalac bar donekle mogao da stekne realističnu predstavu o tome kako su, u matematič-

kom smislu, nastale teorija skupova i topologija brojevnih prave. Poenta je, mislim, vezana za nešto što se samo letimično pominje na kraju posljednje verzije knjige. Danas živimo u svetu gde je većina važnih pomaka na svim poljima od matematike, fizike i astronomije do državne politike, psihologije i klasične muzike toliko ekstremno apstraktna, tehnički složena i uslovljena kontekstom da je običnim građanima skoro nemoguće shvatiti kakav oni (pomoci) značaj imaju za njihov svakodnevni život. Gde čak i dvoje ljudi u blisko povezanim pod-pod-strukama teško mogu da komuniciraju međusobno zato što njihova visoko specijalizovana polja zahtevaju veoma specijalizovane obuke i znanja. I tako redom. Što je jedan od razloga zašto popularno naučno pisanje može imati vrednost (osim tržišne novčane vrednosti), kao deo šireg fronta jasne, lucidne, nesnishodljive komunikacije. Može biti da jedan od stvarno važnih problema današnje kulture obuhvata pronalaženje načina koji omogućava obrazovanim ljudima da međusobno smisleno razgovaraju preko jaza radikalne specijalizacije. Zvuči pomalo bolećivo, ali ima neke istine u tome. I ne radi se samo o tome da hemičar polimera nauči da razgovara sa semiotičarem već o tome da stručnjaci nauče kako da se smisleno obrate nama, običnim krelcima. Praktični primeri: zamisli kako bi se oduševio kad bi naišao na pametnu, kompetentnu informatičarku koja pri tom može da ti objasni šta radi tako da razumeš šta je problem s tvojim računarom i kako da ga sam rešiš ako se ponovo javi. Ili onkologa koji može jasno i ljudski da objasni tebi i supruzi kakve su mogućnosti terapije za njen tumor u drugoj fazi, i kako deluju različite terapije, i koje su prednosti i mane pojedinih terapija. Ako si kao ja, padneš na kolena i ljubiš stope kojima hode takvi stručnjaci, kad na njih naiđeš. Jer oni se, naravno, retko sreću. Oni imaju naročitu vrstu genijalne sposobnosti koja ne spada u njihovo polje stručnosti onako kako se ono obično definiše i proučava. Ne postoji čak ni odgovarajuća, jasno definisana reč za tu vrstu genijalnosti – što je značajno. Možda bi takva reč trebalo da postoji; možda bi sposobnost komunikacije sa ljudima izvan struke trebalo da se predaje na fakultetu, možda bi trebalo o njoj da se razgovara i možda bi je trebalo smatrati preduslovom za zvanje pravog stručnjaka... Mislim da su to stvari koje načinješ svojim pitanjem i strašno su interesantne.

Egers: *Upravo primetih da nismo uspeli mnogo da kažemo o tvom radu u nastavi. Upoznao sam neke studente koji su se upisali na Pomonu najviše zato što ti tamo predaješ. Koji predmet držiš? Šta je na spisku literature? Koristiš li kredu ili markere koji se brišu?*

Volas: U tvom pitanju upakovana je ideja da kad govorim o različitim stručnjacima koji uspešno međusobno komuniciraju zapravo govorim o boljim učiteljima, ali nisam siguran da sam baš to rekao. Mislim da je nastava druga stvar jer studenti su tu dobrovoljno i po pravilu su mladi, otvoreni za promene i još se nisu specijalizovali. Bilo kako bilo, znam da me nisi to pitao. Mesto na Pomoni kao da sam dobio na lutriji – formalne obaveze nisu velike, studenti imaju mnogo bolje rezultate na SAT-u⁷ nego što sam ja imao, i mogu manje-više da radim šta hoću. Trenutno držim Uvod u književnost, što je veoma zabavno jer je prilika da se deci koja imaju iskustva sa književnom kritikom i pisanjem radova pokaže da postoje potpuno – u nekim slučajevima dijametralno – drugačiji načini da se čita i piše.

⁷ SAT je standardizovani test koji većina američkih koledža koristi za rangiranje prijavljenih kandidata. Testira se pisanje, kritičko čitanje i matematika. (*Prim. prev.*)

Priča o tome bi potrajala, ali uglavnom se dobro zabavljam, a sada kad ne zastajem svaka dva minuta da pošaljem braon ispljuvak u konzervu od kafe, znatno mi je porastao ugled među decom; i osim ako ne napravim neki ozbiljan ispad mislim da će mi dozvoliti da ostanem dokle god hoću.

*(S engleskog prevela **Nataša Kampmark**)*